

Debatt: Gudsbevisning *a priori*, nödvändighet och kontingens

Jan Löfberg, docent i religionsfilosofi, kritiserar här en tidigare artikel i STK (i nr 2 2012) av TD Martin Lembke, som sedan replikerar.

Ett försök att återrädda a priorisk skolastisk gudsbevisning?

Martin Lembkes artikel *Varför finns det sådant som inte måste finnas?* (STK nr 2 2012), behandlar frågan: Varför finns kontingenta ting överhuvud taget? Den formuleringen ställer fram motsatsparet "kontingent" respektive "nödvändig" existens som något begripligt och anlägger därmed samma synsätt som det tredje av Thomas' gudsbevis, det som definitivt är a priori och som vi sen finner, något förenklat, hos Demea i Humes *Dialogues Concerning Natural Religion*.

Frågan varför det finns kontingenta ting över huvud taget har, säger Lembke, anklagats för att vara illegitim, en filosofisk pseudofråga. Han ställer i artikeln som sin uppgift att undersöka om det ligger något i den typen av kritik, särskilt kritiken från David Hume (och den från Adolf Grünbaum).

De som läst Humes *Dialogues* vet att han i (Philos och) Cleanthes kritik av skolastikern Demea helt tillbakavisar dennes tanke på Gud som en yttersta finit orsak som har nödvändig existens. Guds väsen rymmer enligt Demea förnuftsorsaken till sin existens inom sig själv. Han kan inte antas icke existera utan en uttrycklig motsägelse. Humes kritik har kommit att gälla som ett auktoritativt utredande av feltänkandet i Aquinas a prioriska bevisidé: Det är absurt att bevisa eller stödja ett påstående om fakta med argument a priori. Allt vi tänker oss existera kan också tänkas som icke-existerande. Därför finns det inget väsen, vars icke-existens implicerar en kontradiktion. Alltså finns det inte något väsen, vars existens kan visas logiskt. Orden "nödvändig existens" eller "nödvändigt ting" har därför ingen mening, tanken har ingen konsistent innebörd. Vi kan tillägga att då gäller detsamma

"kontingent existens" och "kontingent ting". Hur ska vi förstå det?

Skolastikerna har helt enkelt som förutsättning för sitt tänkande och bevisande att – som fortfarande dagens idealister, hermeneutiker, postmodernister – blanda skilda logiska plan, att ge fakta och konkreta ting sådana egenskaper som logisk nödvändighet eller "kontingens", vilka bara omdömen, analys kan ha. En kontradiktion ligger på ett analysplan.

Av Humes argumentering följer att liksom tanken på logiskt nödvändiga ting är nonsens, så är också tanken på "kontingenta" ting, ting som inte är logiskt nödvändiga, nonsens. Modallogik handlar om möjliga eller nödvändiga utsagor, analys, inte ting.

Lembke menar alltså motsatsen och försvarar meningsfullheten hos frågan *Varför finns kontingenta ting överhuvud taget?* främst genom att gå emot David Hume. Men det lustiga är att då tar han inte upp Humes allmänt accepterade argumentering i den frågan, utan en argumentering (likaså av Cleanthes) i en helt annan fråga (den om förklaring till en totalitet bara är summan av förklaringarna till dess enskildheter eller ej). Lembke har då växlat över från den logiskt omöjliga meningsfullheten hos frågan varför det finns kontingenta ting till den mer oproblematiske meningsfullheten hos frågan varför det finns exemplar av en viss typ. Lembkes besynnerliga motargumentering mot Hume går så ut på att Hume helt enkelt har fel. Vadå? Lembke försöker oväntat nog inte ens försvara frågan det gäller (om kontingenta ting) mot Humes tveklösa klassning av den som en pseudofråga (och därmed av a priorisk skolastisk gudsargumentering som nonsens) men upptäder ändå som om han tillbakavisar Humes kritik av frågan. Är Lembkes artikel ett (omöjligt) försök att åter-

rädda katolska kyrkans *a priori* gudsbevis, eller hur ska vi fatta det? Jag frågar mig också på vilket sätt Lembkes klara språk blir mer stringent genom det omständiga talet om medlem av en icke tom klass osv? Kan det inte istället rentav dölja de logiska självklarheter/oklarheter det framställer? Lembke borde använda sin stora tekniska förmåga och avancerade beläsenhet till uppgifter som verkligen behöver sådan analys istället för att på apologetiskt vis bara fördunkla saker som var mer klarlagda redan på 1700-talet.

Jan Löfberg

A priori haveri – en replik till Jan Löfberg

Man kan fråga sig vad som är märkligast: att David Hume låter karaktären Demea konstruera en lättantändlig halmgubbe till gudsbevis, eller att Jan Löfberg låter sig bländas när de andra karaktärerna (Kleanthes och Philo) därefter sätter halmgubben i brand. Både Hume och Löfberg verkar i alla fall ha en märklig uppfattning om vad som kännetecknar ett *a priori* argument. Tvärtemot vad som är, och redan på Humes tid var, allmänt vedertaget, tycks de mena att det kosmologiska kontingensargumentet (som exemplifieras på olika sätt i Demeas version och i Aquinos tredje väg) är just av *a priori* karaktär. Men den allmänna meningen är ju att detta argument, precis som alla andra kosmologiska gudsbevis (däribland Aquinos två första vägar), är av *a posteriori* art. Oavsett om man med distinktionen ifråga avser (i enlighet med den klassiska och medeltida begrepps användningen) att skilja mellan kunskap om effekter som nås via kunskap om orsaker (*a priori*, ”från det som kommer före”) och kunskap om orsaker som nås via kunskap om effekter (*a posteriori*, ”från det som kommer senare”), eller om man snarare avser (i enlighet med den alltsedan Leibniz vanliga begrepps användningen) att skilja mellan erfarenhetsberoende kunskap (*a priori*) och erfarenhetsberoende kunskap (*a posteriori*), är det tydligt att ett argument, vars grundläggande idé är att söka en orsak till att det alls finns ting vars icke-existens är en möjlighet, är av *a posteriori* karaktär. Vår kunskap om att sådana kontingenta

ting existerar baseras (åtminstone delvis) på vår erfarenhet. Ett gudsbevis som däremot är strikt *a priori* är som bekant Anselms ontologiska argument. Här görs inga hänvisningar till vare sig erfarenheter eller effekter. Om dessa typindelningar torde man kunna läsa i valfri introduktionsbok i religionsfilosofi. När Löfberg alltså säger om Aquinos tredje gudsbevis att det ”definitivt är *a priori*” bör man som läsare ana ugglor i mossen.¹ Det verkar tyvärr som att han i detta avseende har låtit sig förblindas av Humes bländverk.

Vad som gör Demeas presentation av det kosmologiska kontingensargumentet särskilt underlig – och det som väl gör att han trots allt lägger fram det som ett *a priori* argument – är att han, efter att i vanlig kosmologisk ordning ha dragit slutsatsen att det måste finnas en nödvändig yttersta orsak till kedjan av kontingenta ting, tillägger (tvärtemot vad som är brukligt för kosmologiska argument) att denna yttersta orsak ”inte kan antas inte existera utan uttrycklig motsägelse”.² Demea tycks alltså göra gällande att den som förnekar att det finns en nödvändig yttersta orsak, ”det vill säga ... en Gudom”,³ gör sig skyldig till en begreppslig självmotsägelse likt den som föreläser om gifta ungarlar och levande lik. Inte undra på att Kleanthes’ (och senare även Philos) vederläggning framstår i god dager! Ty, som Kleanthes säger, ”[i]ngenting som är uttryckligen fattbart innebär en motsägelse”.⁴ Men satsen som ”det finns ingen nödvändig yttersta orsak” och ”det finns ingen Gud” är uttryckligen fattbara – alltså är de inte motsägelsefulla.⁵ Liksom för att framhäva kraften i

¹ Lägg därtill att Aquino, strax innan han presenterar sina fem gudsbevis, uttryckligen säger att Guds existens endast kan bevisas ”via effekter”. (Thomas av Aquino, *Summa theologica*, §1.2.1)

² David Hume (1992), *Dialoger om naturlig religion*, i *David Hume: Om religion*, i översättning av Joachim Retzlaff och Jan Landgren (Nora: Bokförlaget Nya Doxa), 141.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ Det bör i detta sammanhang noteras att Aquino i all väsentligt sade samma sak ett halvt millennium tidigare: ”Motsatsen till påståendet ’Gud finns’ är begripplig. Dären sade i sitt hjärta, ’det finns ingen Gud’ (Psalm 52:1). Att Gud existerar är alltså inte begreppsligen uppenbart.” (Aquino, *Summa theologica*,

denna vederläggning tillägger Kleanthes att han är ”villig att låta hela frågan vila härpå” – till synes ovetande om att vederläggningen ifråga egentligen inte alls berör det som saken handlar om: det kosmologiska kontingensargumentet.⁶

Vad det kosmologiska kontingensargumentet mynnar ut i är att det finns ett *nödvändigt* ting – så långt är allt klart. Därmed följer ju inte (och knappast någon förutom Demea har heller påstått) att nödvändigheten ifråga är av *logisk* eller *begreppslig* eller *a priori* eller *analytisk* art. Vad som påstås är att det finns ett ting vars existens är *ontologiskt* eller *metafysiskt* nödvändig. Misstaget som Hume och Löfberg och däremellan en smärre armé av logiska positivisterna verkar ha gjort är att reducera de modala egenskaperna (däribland egenskapen att vara nödvändig) till att enbart vara en fråga om satslogik. Deras idé tycks ju vara att endast satser (eller andra lämpliga sanningsvärdesbärare) kan tillskrivas dessa egenskaper – att låta dem tillskrivas ”fakta och konkreta ting” (som Löfberg säger) skulle vara att likt den som talar om glada dalar och nedstämda berg begå ett kategorimisstag. Att denna idé är felaktig är dock lätt att inse. Betänk exempelvis satsen ”fyrkanter har fyra hörn”. Alla filosofer torde anse att den är nödvändigt sann. Men den är nödvändigt sann om och endast om fyrkanter med nödvändighet har fyra hörn – det vore ju absurt att påstå att ”fyrkanter har fyra hörn” är en nödvändig sanning bara för att därefter tillägga att fyrkanter likväl skulle kunna ha endast tre hörn. Notera alltså det modala sambandet: nödvändighet tillskrivs å ena sidan en viss sats (eller närmare bestämt denna sats’ sanningsvärde), å andra sidan ett faktum: fyrkanters fyrhörighet. Eller annorlunda uttryckt: å ena sidan får en modal egenskap precisera på vilket sätt en viss sats är sann, å andra sidan får samma egenskap precisera på vilket sätt fyrkanter har

fyra hörn.⁷ Humes och Löfbergs positivistiska idé är således inkorrekt. Det är inte bara satser som kan tillskrivas modala egenskaper.

Låt oss emellertid tillämpa en generös tolkningsprincip. Vad Hume och Löfberg egentligen vill ha sagt är kanske inte att endast satser kan tillskrivas modala egenskaper. Poängen kanske snarare är att långt ifrån alla fakta kan tillskrivas sådana egenskaper. Vad de i sådana fall vill ha sagt skulle måhända kunna uttryckas i följande princip, som vi kan kalla FAS (”Faktum: Analytisk Sanning”):

FAS Ett faktum, *f*, är nödvändigt om och endast om den till *f* korresponderande satsen är en analytisk sanning.

En ”analytisk sanning” är (enligt gängse språkbruk) en sats vars sanning inte kan förnekas utan att uppenbara semantiska fakta och/eller logiskt ovedersägliga principer också förnekas. Typexempel på analytiska sanningar är ”alla ungarlar är ogifta”, ”två plus tre är fem” och, återigen, ”fyrkanter har fyra hörn”. Eftersom satserna ”det finns en Gud” och ”det finns en nödvändig yttersta orsak” *inte* är exempel på analytiska sanningar, följer alltså enligt Hume och Löfberg att de inte heller korresponderar mot nödvändiga fakta. Även om det således skulle råka vara ett faktum att Gud existerar (vilket väl åtminstone Hume verkar ha ansett), är det inte ett nödvändigt dito, varav förstas följer att Gud inte existerar med nödvändighet. Att som Demea påstå motsatsen är, för att använda ett av den logiska positivismens favoritord, *nonsens*.

Det omedelbara problemet med FAS är att den faller på eget grepp. Om den är sann överhuvudtaget är den rimligen sann med nödvändighet, ty poängen med filosofiska principer anses ofta vara just att säga sådant som med nödvändighet är sant – inte bara sådant som för tillfället är sant eller bara råkar vara sant. Men om den är sann med nödvändighet så är det ju ett nödvändigt faktum att den är sann. Enligt FAS’ egen utsaga kan dock så vara fallet endast om satsen ”FAS är

§1.2.1, min översättning från den engelska dominkanprovinsens översättning.) Löfbergs påstående att ”Humes kritik har kommit att gälla som ett auktoritativt utredande av feltänkandet i Aquinas’ a prioriska bevisidé” kan därmed avfärdas som ett osedvanligt misshugg.

⁶ Hume, *Dialoger*, 141. Icke desto mindre kommer Kleanthes därefter med fler invändningar – *bra* sådana – mot det kosmologiska kontingensargumentet.

⁷ Skolastikerna gjorde därvidlag en distinktion mellan nödvändighet *de dicto* (om det sagda) och nödvändighet *de re* (om tinget): en distinktion som både alltjämt och ofta brukas inom nutida analytisk modallogik men som tydligen inte accepteras av Löfberg.

sann” är en analytisk sanning – vilket den ju alldeles uppenbart inte är.

Det tycks dessutom vara så, tvärtemot vad FAS gör gällande, att det finns relativt oproblematiske exempel på fakta som i en eller annan mening är nödvändiga, även om de därtill korresponderande satserna alls inte är analytiska sanningar. Betänk exempelvis följande satser:

- (a) Det går inte att färdas snabbare än ljuset.
- (b) Det går inte att andas utan syre.
- (c) En guldatomskärna innehåller 79 protoner.
- (d) Jan Löfberg är en människa.

Satsen (a) uttrycker en *fysikalisk* nödvändighet, satsen (b) en *biologisk* nödvändighet, satsen (c) en *kemisk* nödvändighet, och satsen (d) en *metafysisk* nödvändighet. Kanske att den sistnämnda satsens nödvändighet är aningen mer kontroversiell. Vad den säger är dock endast detta: om Löfberg existerar (vilket han gör) så är han en människa – han kunde inte ha varit exempelvis ett torn eller en antilop. (Däremot kunde det förstås ha varit så att Löfberg inte existerade överhuvudtaget; han är ju trots allt metafysiskt kontingent.) Mängder med andra exempel kunde ges: exempel som visar att nödvändighetsbegreppet har ett mycket vidare tillämpningsområde än vad de logiska positivisterna har låtit påskina. Låt mig betona att detta inte är något som jag själv just har kommit på – om nu någon skulle fått för sig att tro det. Att skilja mellan olika typer av modaliteter är regel snarare än undantag inom den nutida analytiska filosofin. Konsultera exempelvis den synnerligen omfattande och kvartalsvis uppdaterade *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (fritt tillgänglig på nätet). I artikeln ”The Epistemology of Modality” skiljer man mellan epistemologisk, logisk, begreppslig, metafysisk och fysisk nödvändighet.⁸ I artikeln ”Varieties of Modality” gör man ytterligare distinktioner mellan exempelvis praktisk, biologisk, medicinsk, moralisk och juridisk

nödvändighet.⁹ (Notera för övrigt vilken central roll den metafysiska modaliteten spelar i denna artikel.) Tiden är helt enkelt förbi, och har i själva verket varit det ganska länge, när man inom den analytiska filosofin reducerade nödvändighetsbegreppet till att enbart handla om satslogiska tautologier. Kanske är det dags för Löfberg att vakna upp ur sin positivistiska slummer?

Det tycks alltså finnas goda skäl att vara skeptisk till FAS – även oaktat dess paradoxalt självbestridande karaktär. Måhända finns det bättre sätt att tolka vad Hume och Löfberg egentligen vill ha sagt, om vi nu tänker oss (väl villiga som vi är) att deras positivistiska analys avser att avgränsa vilka typer av fakta som kan tillskrivas modala egenskaper, men jag överlåter till den senare att reda ut hur det förhåller sig med den saken. Tills vidare anser jag att hans kritik inte bara i flera specifika avseenden utan i allt väsentligt skjuter snett.

Martin Lembke

⁸ Se URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/modality-epistemology/>>.

⁹ Se URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/modality-varieties/>>.